

İLKOKUL ÇOCUKLARININ YETENEK, ÇABA VE ŞANSA BAĞLI GÖREVLERDEKİ BAŞARI VE BAŞARISIZLIĞA İLİŞKİN DUYGUSAL TEPKİLERİ

Doç. Dr. Deniz ŞAHİN (*)

İnsanların davranışlarını yönlendiren temel süreçlerden biri olan duygular, ötedenberi araştırmacıların yoğun ilgi odağı olmuştur. Son yıllarda yapılan araştırmalar, özellikle, başarı ve başarısızlıklara ilişkin duyguların daha sonraki davranışları etkilemede önemli rol oynadığını göstermiştir. Yetişkinlerin başarılı ve başarısız sonuçlara yönelik duygusal tepkilerini ele alan görgül çalışmalar yüklem modeli çerçevesinde yürütülmüştür. Bu çalışmalara göre, başarı ve başarısızlığa ilişkin olarak iki farklı duygusal tepki görülmektedir. Bunlardan biri olan sonuca bağlı duygusal tepkiler, başarı ve başarısızlıktan sonra nedeninden bağımsız olarak hissedilen sevinç ve üzüntü gibi genel duyguları içerir. Diğer yandan yüklemle bağlı duygusal tepkiler ise başarı ve başarısızlığın yüklendiği nedenlere bağlı olarak hissedilen gurur, utanç, suçluluk ve hayret gibi duygulardan oluşur (Weiner, Russell ve Lerman 1978; 1979). Weiner'a (1985 a) göre, gurur ve utanç, başarı ve başarısızlık çaba ya da yetenek gibi kişisel etkenlere yüklendiğinde; suçluluk ise başarısızlık, kontrol edilebilir bir kişisel etken olan çabaya yüklendiğinde hissedilir, kontrol edilemeyen yetenek azlığına yüklendiğinde hissedilmez. Hayret ise başarı ya da başarısızlık, kontrol edilemeyen ve çevresel bir nedensel etken olan şansa yüklendiğinde hissedilir.

Çocuklarla yapılan çalışmalarda da başarı ve başarısızlıklara yönelik nedensel yüklemeler ile duygusal tepkiler arasındaki

* Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü Öğretim Üyesi

ilişki incelenmiştir. Bu çalışmalarda, başarı ve başarısızlığa yönelik olarak ilkokulun ilk sınıflarında daha çok sonuca bağlı, büyük sınıflarında ise nedensel yüklemeye bağlı duygusal tepkilerin gösterildiği ortaya konmuştur (Graham, Doubleday ve Guarino, 1984; Seidner, Stipek ve Feshbach, 1988; Thompson, 1987).

Nedensel yüklemeye bağlı duygular üzerinde yapılan gelişimsel çalışmalar, gurur, suçluluk, utanç ve hayret gibi duyguların küçük yaşlarda henüz ayrılmadığını, ancak daha büyük yaşlarda farklılaşarak belirli nedensel etkenlere bağlandığını ortaya koymuştur. Bununla ilişkili olarak, küçük yaşlardaki çocukların, bazı duyguları ifade eden sözcüklerin sadece belirli bir nedensel etken söz konusu olduğunda kullandığını daha henüz kavramadıkları görülmüştür. Örneğin, Graham, Doubleday ve Guarino (1984) tarafından yapılan bir çalışmada, 6 - 11 yaşları arasındaki çocuklardan, başlarından geçen, suçluluk duydukları bir olay anlatmaları istenmiş ve suçluluk hissine yol açan bu olayın ne derece kendi kontrolleri altında olduğu sorulmuştur. Bulgular, 6 - 7 yaş grubundaki çocukların, suçluluğun, yanlış bir davranışta bulunmakla ilişkili olduğunu anladıkları halde, sadece sonucun kontrol edilebildiği durumlarda hissedildiğini henüz kavrayamadıklarını ve böylece, kendi kontrolleri dışında ya da kazara yanlış bir davranışta buldukları zaman da suçluluk duyduklarını göstermiştir. Bununla birlikte, 9 yaş grubundaki çocuklar ise başlarından geçen suçluluk duydukları bir olay için kontrol edilebilir bir yanlış davranışı örnek getirmişlerdir. Graham'ın (1985, aktarılan kaynak Graham ve Weiner, 1986; Graham, 1988) diğer iki çalışmasında, deneklere, olumlu ya da olumsuz sonuçları içeren ve gurur ya da suçluluk duygularını uyandıracak şekilde, nedensel etkenlerin kişisel/çevresel ve kontrol edilebilirlik/ edilemezlik boyutları açısından değişimlendiği hipotetik durumları yansıtan öyküler sunulmuş ve kendilerinden öyküdeki çocuğun duygusal tepkisinin yegînlüğünü değerlendirmeleri istenmiştir. Bulgular, suçluluk ve gururun 5 - 6 yaş grubunda daha az farklılaştığını, çocuklar büyüdükçe suçluluğun kontrol edilemeyen sonuçlara, gururun da çevresel etkenlere daha az yüklendiğini göstermiştir. Thompson'ın (1987) ve Seidner, Stipek ve Feshbach'ın (1988) çalışmalarında da gurur ve suçluluk anlayışı ile ilgili benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Stipek ve DeCotis'in (1988) çalışmasında ise 6-7, 9-10 ve 12-13 yaş grubundaki çocuklara, kendilerine sunulan öykülerde başarı ya da başarısız sonuçların şans, yetenek, çaba ya da başka birinin müdahalesine yüklendiği durumlarda öyküdeki çocuğun belirli duyguları ne derece hissettiği sorulmuştur. Bulgulara göre, sadece 12 -13 yaşındaki denekler, öyküdeki çocuğun yetenek ve çabaya yüklenen olumlu ve olumsuz sonuçlardan dolayı gurur ve utanç duyacağını belirtmişlerdir. Suçluluk, çaba yüklemeleri ile, hayret ise şans yüklemeleri ile 9 - 10 ile 12 - 13 yaş gruplarında görülmüştür. Nedensel yüklemeler ile duygu bağlantıları büyük çocuklarda yetişkinlerinkine benzemektedir. Küçük çocukların gurur ve utanç değerlendirmeleri, sonuca yol açan nedenin yetenek, çaba ya da şans etkenine yüklenmesine bağlı olarak değişmemiştir. Aynı şekilde küçük çocuklar, başarısızlık çaba eksikliğine yüklendiğinde yetenek eksikliğine yüklendiğine kıyasla daha fazla suçluluk duyulduğunu belirtmemişlerdir.

Ancak, nedensel yüklemeler ile belirli duygular arasındaki ilişkileri ele alan tüm bu çalışmalarda, deneklerden, belirli duyguları hissetmelerine yol açan olayları hatırlamaları ya da başarı ve başarısızlığa ilişkin nedensel yüklemelerin değişimlendiği hipotetik öykülerdeki çocukların duygusal tepkilerini yordamaları istenmiştir. Öte yandan, deneklerin bizzat kendi başarı ya da başarısızlıklarını yetenek, çaba ya da şans gibi nedensel etkenlerden birine yüklemelerini sağlayacak şekilde değişimlemenin yapıldığı ve bununla ilişkili olarak yüklemeye bağlı duyguların hissedilip hissedilmediğini ortaya koyan bir çalışmaya pek rastlanmamıştır. Bu konuya ilişkin bir çalışmada (Şahin, 1990), sadece başarılı sonuçların nedensel etkenlerden yetenek ya da çabaya yüklenmesi değişimlenmiş ve bu yüklemenin duygular üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Yukarıda sözü edilen noktalardan hareketle bu araştırma, başarılı sonuçların yanı sıra başarısız sonuçların da belirli nedensel etkenlere yüklenmesinin belirli türde duygulara yol açmadığını incelemek amacıyla düzenlenmiştir. Ancak, bu çalışmada nedensel yüklemenin değişimlenmesi, dolaylı biçimde, görev yoluyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, çocukların başarı ya da başarısızlıklarını yetenek, çaba ya da şans gibi nedensel etkenlere yüklemelerini sağlamak için

başarının yeteneğe, çabaya ve şansa bağlı olduğu deneklere belirtilen görevler düzenlenmiştir. Deneklerin başarılı ya da başarısız olmaları da kolayca yapılabilen veya hiç yapılamayan görevler verilerek sağlanmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda, deneklerin belirli duyguları hissetmelerinin, görevler kanalıyla temsil edilen, başarı ya da başarısızlıklarına yaptıkları belirli nedensel yüklemelere bağlı olup olmadığı araştırılmıştır.

YÖNTEM

Denekler:

Altı-yedi ($\bar{X}=6$ yıl, 10 ay) ve on-onbir ($\bar{X}=10$ yıl, 8 ay) yaş gruplarından 120'ser olmak üzere, toplam 240 çocuk araştırmaya denek olarak katılmıştır. Her yaş grubundaki deneklerin yarısı kız, yarısı erkektir. Ankara'da 60. Yıl, Dr. Reşit Galip, Özel Aykan, Özel Yükseliş ve Teğmen Kalmaz İlkokulları birinci ve beşinci sınıf öğrencilerinden seçilen kız ve erkek denekler, deneysel koşullara, her hücrede onar kişi olmak üzere seçkisiz olarak atanmışlardır.

Veri Toplama Araçları :

Araştırmada deneklere verilen görevler, başarılması yeteneğe, çabaya ve şansa bağlı olmak üzere üç biçimde düzenlenmiştir. Yeteneğe bağlı görevler, WISC-R'in (Wechsler Çocuklar İçin Bireysel Zeka Ölçeğinin yenilenmiş formu) dolambaçlardan oluşan alt- testinden seçilmiştir. Altı - yedi yaş grubuna, başarı durumunda ilk beş dolambaç, başarısızlık durumunda ise çıkış yollarından biri farkedilemeyecek biçimde kapatılarak çözümsüz hale getirilen 7. dolambaç verilmiştir. On-onbir yaş grubuna ise, başarı durumunda 6., 7. ve 8. dolambaçlar, başarısızlık durumunda da çıkış yollarından biri farkedilemeyecek biçimde kapatılarak çözümsüz hale getirilen 9. dolambaç verilmiştir.

Çabaya bağlı görev olarak da boyutları 18.5 cm. x 21.5 cm. olan bir resmin içine gizlenmiş çok sayıda ufak şekilden oluşan bir bulmaca kullanılmıştır. Altı-yedi yaş grubu için ağaçların

altında, çalıhkların arasına oturmuş iki ayı yavrusunu; 10-11 yaş grubu için ise, dağların arasında vadide at üstünde giden bir avcıyı gösteren resimler kullanılmıştır. Bu resimlerin içinde gizlenmiş bulunan ve muz, balık, diş fırçası, fincan gibi nesnelere oluşan, ilk resme ait 12, ikinci resme ait 15 şekil ayrı bir sayfaya çizilmiş olarak deneklere gösterilmiştir. Başarı durumunda ayrı sayfadaki şekillerin tümü söz konusu resmin içinde gizlenmiş biçimde yer alırken, başarısızlık durumunda sadece iki tanesi gizlenmiş olup geri kalanı resimde yer almamıştır.

Şansa bağlı görevde tek tek çiçek ve hayvan resimlerinin bulunduğu 13'er karttan oluşan iki ayrı dizi yer almaktadır. Çiçek dizisinde, kartlardan 7'sinde aynı çiçek resmi, 6'sında ise farklı birer çiçek resmi bulunmaktadır. Hayvan dizisinde de, benzer biçimde, 6 kartta aynı resim, 7 kartta da farklı birer resim yer almaktadır. Kartların arka yüzlerinde çiçek dizisinde siyah ve beyaz, hayvan dizisinde ise kahvrenge ve taba renklerinden oluşan dama deseni yer almaktadır. Şansa bağlı görev, kapalı halde sunulan 6 karttan birinin seçilerek açılması suretiyle, açık halde deneğe gösterilen 7. karttaki şeklin (çiçek ya da hayvan resminin) eşini bulmayı gerektirmektedir. Deneğe 7. kartta, başarı durumu için, kapalı halde dizilmiş olan altı kartın her birinde yer alan şekil sunulurken, başarısızlık durumu için, hiç birinde yer almayan şekil sunulmuştur. Her iki yaş grubunda da hem çiçek hem de hayvan resimlerinin bulunduğu aynı kart dizileri kullanılmıştır.

Araştırmada, deneklerin başarılı ya da başarısız olduklarında hissettiklerini belirttikleri duyguların yegünlüğünü ölçmek amacıyla, kırmızı kartondan hazırlanarak en büyükten en küçüğe doğru dizilmiş 5 adet daire kullanılmıştır.

İşlem :

Denekler, okullarında uygun bir odaya alınarak teker teker uygulamaya tabi tutulmuşlardır. Psikoloji öğrencisi olan uygulayıcı, deneğe atandığı koşula uygun görevi vererek gerekli açıklamada bulunmuştur.

Yetenek koşuluna atanan deneğe ilgili dolambaçlar ve kırmızı bir kalem verildikten sonra, başlayacağı yer işaret edilerek

kendisinden kalemini kaldırmadan çizmek suretiyle çıkış yolunu başarı durumunda beş, başarısızlık durumunda ise üç dakikalık bir süre içinde bulması istenmiştir. Deneğe, ayrıca, verilen sürede çıkış yolunu bulmasının yol bulma konusunda yeteneğine bağlı olduğu söylenmiştir. Başarı durumunda, önçalışmada ilgili yaş grubunun hemen çözdüğü saptanmış olan, çıkış yolu kolayca bulunan dolambaçlar kullanılmıştır. Başarısızlık durumunda ise, çıkışa giden yollardan biri kapatılarak çözümsüz hale getirilmiş ve bu durumun, önçalışmada ilgili yaş grubunca farkedilmediği belirlenmiş olan dolambaçlar kullanılmıştır. Başarı durumunda uygulayıcı, tanınan süre içinde tüm dolambaçların çıkış yollarını bulan deneğe, yol bulma yeteneği sayesinde başarılı olduğunu belirterek hissettiği duygulara ilişkin sorulara geçmiştir. Başarısızlık durumunda ise, üç dakikalık sürenin bitiminde uygulayıcı, deneğe sürenin dolduğunu ve yol bulma konusunda pek yetenekli sayılmayacağı için başarısız olduğunu belirterek hissettiği duygulara ilişkin sorulara geçmiştir.

Çaba koşulunda, atanan deneğe, yaşına uygun resim ile birlikte üzerinde küçük şekillerin bulunduğu sayfa gösterilmiş ve şekillere işaret edilerek, bunların resmin içinde gizlenmiş olduğu belirtilmiştir. Ugulayıcı, deneğe kırmızı kalem vererek kendisinden, başarı durumunda beş, başarısızlık durumunda ise üç dakikalık bir sürede, resmin içinde gizlenmiş olan mümkün olduğu kadar çok sayıda şekli bularak işaretlemesini istemiş ve başarısının sadece göstereceği çabaya bağlı olduğunu belirtmiştir. Başarı durumundaki tüm denekler, verilen sürede, resimde gizlenmiş şekillerin en az sekiz tanesini bulmuşlardır. Verilen sürenin bitiminde uygulayıcı, deneğe çaba harcadığı için başarılı olduğunu söylemiştir. Başarısızlık durumunda deneğe, ayrı sayfadaki şekillerden sadece iki tanesinin gizlenmiş olduğu, diğerlerinin yer almadığı resim sunulmuş, böylece denegin başarısız olması sağlanmıştır. Verilen süre içinde şekillerden sadece iki tanesini bulan deneğe, sürenin dolduğu ve kendisinin çok az şekil bulduğu belirtilmiş ve yeterli çabayı göstermediği için başarısız olduğu söylenmiştir. Atandıkları koşula göre başarılı ya da başarısız oldukları söylenen deneklere, daha sonra hissettikleri duygulara ilişkin sorular sorulmuştur.

Şans koşuluna atanan deneğe, her birinde farklı bir çiçeğin resmi bulunan 6 adet kart yanyana dizilerek gösterilmiş, içlerinden birinin eş olan çiçek resminin bulunduğu 7. kart deneğin önüne konmuş ve sonra diğer altı kart, deneğin gözü önünde toplanıp karıştırılarak kapalı şekilde yanyana dizilmiştir. Denekten, bunlardan birini çekerek 7. karttaki şeklin eşini bulması istenmiştir. Başarı durumunda doğru kartı bulan deneğe şans nedeni ile başarılı olduğu belirtilerek, aynı işlem hayvan resimlerinden oluşan diğer dizi ile ikinci kez tekrarlanmış ve yine doğru kartı bulan deneğe, çok şanslı olduğu için başarılı olduğu söylenmiştir. Başarısızlık durumunda da aynı işlem her iki kart dizisiyle tekrarlanmış ve her iki denemede de deneğe, şanssız oluşu nedeniyle başarısız olduğu söylenmiştir. Başarı durumunda uygulayıcı, deneğin doğru kartı bulmasını garantilemek için, deneğe belli etmeden, karıştırmak bahanesi ile kartları, bulunması istenen resmin eşini içeren kartlarla değiştirmiştir. Başarısızlık durumunda ise uygulayıcı, kartları yine aynı şekilde, fakat bu kez bulunması istenen resmi içermeyen kartlarla değiştirerek, deneğin doğru kartı bulamamasını garantilemiştir. Hem başarı hem de başarısızlık durumlarında, deneklere atandıkları koşula uygun olarak başarılı ya da başarısız oldukları belirtildikten sonra, hissettikleri duygulara ilişkin sorulara geçilmiştir.

Deneklerden, atandıkları görev koşuluna göre, yetenekli oluşlarına, çaba göstermelerine ya da şanslı oluşlarına bağlı olarak başarılı olmaktan dolayı ne derece sevinç, gurur duyduklarını ve hayret ettiklerini kendilerine verilen, büyükten küçüğe doğru sıralanmış dairelerden birini işaret ederek belirtmeleri istenmiştir. Başarısızlık durumunda ise deneklerden, pek yetenekli olmayışlarından, yeterli çabayı göstermediklerinden ya da şanssız oluşlarından dolayı başarısız olmaktan ne derece üzüntü, utanç, suçluluk duyduklarını ve hayret ettiklerini aynı şekilde belirtmeleri istenmiştir. Böylece, başarı durumundaki deneklerden 3, başarısızlık durumundaki deneklerden ise 4 tür duygunun yeginalığına ilişkin bilgi alınmıştır. Duyguların soruluş sırası, her deneğe göre seçkisiz olarak değiştirilmiştir.

BULGULAR

Araştırmada ele alınan bağımlı değişken, deneklerin başarılı ve başarısız olduklarında hissettiklerini belirttikleri duyguların yegİnliğıdır. Söz konusu duygu yegİnliğı, altı basamaklı bir ölçek üzerinde sıfır ile beş ("hiç" için sıfır, "pek çok" için beş olmak üzere) arasında değişen sayısal değerlere dönüştürülmüştür. Bağımlı değişkenle ilgili ölçümlere yaş x cinsiyet x görev türü x duygu türü olmak üzere başarı durumunda 2 x 2 x 3 x 3, başarısızlık durumunda ise 2 x 2 x 3 x 4 faktörlü ve son faktörde tekrar ölçümlü seçkisiz grup desenine uygun varyans analizleri uygulanmıştır.

Başarı Durumuna İlişkin Sonuçlar :

Çözümleme sonucunda, yaş temel etkisinin anlamlı düzeyde olduğu görülmüştür ($F(1,108) = 33.58, p < .01$). Buna göre, 6-7 yaş grubundaki çocukların başarılı olmaktan dolayı hissettiklerini belirttikleri duyguları ($\bar{X} = 3.55$), 10-11 yaş gurubundaki çocuklarına ($\bar{X} = 2.67$) kıyasla daha yegİndir. Başarı durumunda, ayrıca, duygu türü temel etkisi de anlamlı düzeydedir ($F(2,216) = 12.58, p < .01$). Ortalamalar arası farkın kaynağını belirlemek amacıyla Tukey testi ile yapılan analiz sonuçlarına göre deneklerin başarılarından dolayı duydukları sevincin ($\bar{X} = 4.23$) yegİnliğı, gurura ($\bar{X} = 3.47$) kıyasla daha fazladır. Ayrıca, denekler, başarılarını sevinç ve gurura kıyasla daha az hayret ($\bar{X} = 1.63$) ile karşılaşmışlardır. Bunların yanı sıra, yaş grupları arasındaki duygu yegİnliğı farkının, duygu türüne göre değiştiğı, yani yaş ile duygu türü ortak etkisinin de anlamlı düzeyde olduğu gözlenmiştir ($F(2,216) = 6.1, p < .01$). Buna göre, başarılı olmaktan dolayı 6 - 7 yaş grubu (sevinç $\bar{X} = 4.68$, gurur $\bar{X} = 4.20$), 10- 11 yaş gurubuna (sevinç $\bar{X} = 3.78$, gurur $\bar{X} = 2.73$) kıyasla daha yegİn sevinç ve gurur duyarken, iki yaş grubu arasında, başarılı oluşlarına duydukları hayretin yegİnliğı açısından anlamlı fark yoktur.

Öbür yandan, görev türünün, duygu yegİnliğı üzerindeki temel etkisi anlamlı düzeyde değildir ($F(2,108) = 2.02, p > .05$). Bununla birlikte, görev türünün duygu türü ile anlamlı düzeyde ortak etkisi görülmüştür ($F(4,216) = 21.96, p < .01$).

Tukey testi ile yapılan ortalamalar arası karşılaştırmalara göre, yeteneğe, çabaya ve şansa bağlı görevler arasında, başarılı olmaktan dolayı duyulan sevincin yegînlîği açısından anlamlı fark yoktur. Aynı şekilde, yeteneğe ve çabaya bağlı görevlerde başarılı olmaktan dolayı denekler eş yegînlîkte gurur duymuşlardır. Bununla birlikte denekler, şansa bağlı görevdeki başarılarından dolayı, diğer iki görevdekine kıyasla daha az gurur duyarken, daha çok hayret etmişlerdir (gurur ortalamaları : şansta $\bar{X} = 2.70$, yetenekte $\bar{X} = 3.90$ ve çabada $\bar{X} = 3.80$; hayret ortalamaları : şansta $\bar{X} = 3.05$, yetenekte $\bar{X} = 1.02$ ve çabada $\bar{X} = 0.80$).

Ancak, yaş, görev türü ve duygu türünün üçlü olarak etkisi anlamlı düzeydedir ($F(4,216) = 8.55$ p < .01); dolayısıyla görev türü ile duygu türünün ortak etkisinin yaşa göre de değişme gösterdiği söylenebilir. Tukey testi sonuçlarına göre, Şekil 1'de de görülebileceği gibi, 6-7 yaş grubundaki deneklerin, başarılı olmaktan dolayı duydukları sevincin yegînlîği ve gururun yegînlîği açısından yeteneğe, çabaya ve şansa bağlı görevler arasında anlamlı bir fark yoktur. Ayrıca, yine 6 - 7 yaş grubunda, tüm görevlerin her birinde başarılı olmaktan dolayı duyulan sevincin yegînlîği ile gururun yegînlîği arasında da anlamlı bir fark görülmemiştir. Öte yandan, aynı yaş grubundaki deneklerin başarılı olmaktan dolayı duydukları hayretin yegînlîği görev türüne göre değişmiştir; şöyle ki, 6-7 yaş grubundaki denekler şansa bağlı görevde ($\bar{X} = 2.45$), çabaya bağlı görevde ($\bar{X} = 1.10$) kıyasla başarılı olmaktan dolayı daha fazla hayret etmişlerdir. Öte yandan, bu yaş grubundaki deneklerin, başarılı olmaktan dolayı duydukları hayretin yegînlîği açısından yeteneğe bağlı görev ile çabaya ve şansa bağlı görevler arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

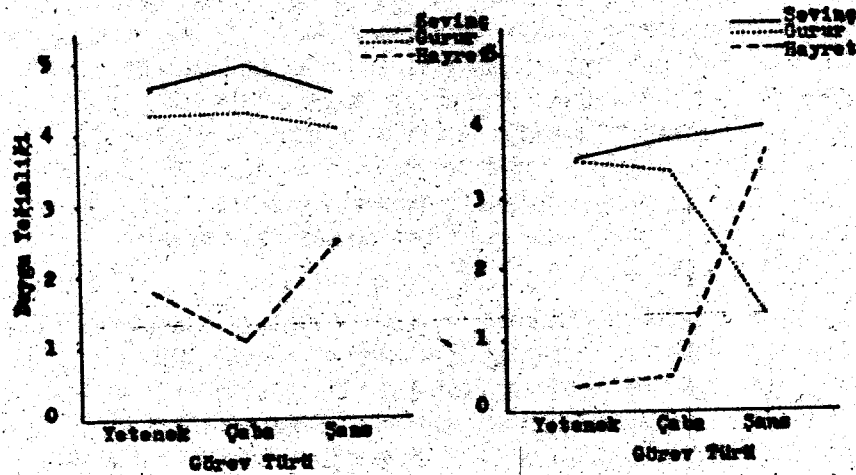
On-onbir yaş grubundaki deneklerin, başarılı olmaktan dolayı duydukları sevincin yegînlîği açısından yeteneğe, çabaya ve şansa bağlı görevler arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. Ancak, anılan yaş grubundaki denekler şansa bağlı görevde ($\bar{X} = 1.35$), yetenek ($\bar{X} = 3.5$) ve çabaya ($\bar{X} = 3.35$) bağlı görevlere kıyasla başarılı olmaktan dolayı daha az gurur duymuşlardır; bununla birlikte, yetenek ile çabaya bağlı görevler arasında, başarılı olmaktan dolayı duyulan gurur açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Yine 10-11 yaş gurubundaki deneklerin, şansa bağı görevdeki ($\bar{X}=3.65$) başarılarına, yetenek ($\bar{X}=0.30$) ve çabaya ($\bar{X}=0.50$) bağı görevlerdeki başarılarına kıyasla daha fazla hayret ettikleri gözlenmiştir.

Altı-yedi ile on - onbir yaş gurupları birbirleriyle karşılaştırıldıklarında, iki yaş gurubunun, yetenek ve çabaya bağı görevlerdeki başarılarından duydukları gururun yegınlığı arasında anlamlı fark olmamakla birlikte, 6-7 yaş gurubu (sevınc ortalamaları : yetenekte $\bar{X}=4.65$ ve çabada $\bar{X}=4.90$), 10-11 yaş gurubuna (sevınc ortalamaları: yetenekte $\bar{X}=3.55$ ve çabada $\bar{X}=3.85$) kıyasla daha çok sevınc duymuşlardır. Ancak, 6-7 yaş gurubundaki çocuklar yeteneğe bağı görevdeki ($\bar{X}=1.75$) başarılarına, 10-11 yaş gurubundaki çocuklara ($\bar{X}= .30$) kıyasla daha fazla hayret etmişlerdir; buna karşılık, 10-11 yaş gurubundakiler de ($\bar{X}=3.65$) şansa bağı görevde başarılı oluşlarına, 6-7 yaş gurubu çocuklarına ($\bar{X}=2.45$) kıyasla daha çok hayret etmişlerdir. Öte yandan, çabaya bağı görevdeki başarı karşısında duyulan hayret açısından yaşa göre bir fark görülmemiştir.

6-7 YAŞ

10-11 YAŞ

Şekil 1. Deneklerin hissettiklerini belirttikleri duygu yegınlığı üzerinde yaş, görev türü ve duygu türünün üçlü ortak etkisi

Şansa bağlı görevde elde edilen başarıdan dolayı duyulan sevinç açısından yaşa göre bir fark görülmemekle birlikte, duyulan gurur açısından bir fark vardır; şöyleki, 6-7 yaş grubu ($\bar{X}=4.05$), 10-11 yaş grubuna ($\bar{X}=1.35$) kıyasla daha fazla gurur duymuştur.

Başarısızlık Durumuna İlişkin Sonuçlar :

Başarısızlık durumunda görev türü temel etkisi anlamlı düzeyde değildir; aynı şekilde yaş temel etkisinin de anlamlı düzeyde olmadığı görülmüştür. Buna karşı, cinsiyet temel etkisi anlamlı düzeyde bulunmuştur. ($F(1,108) = 8.83, p < .01$). Buna göre, başarısızlık durumunda kızların belirttikleri duyguların ($\bar{X}=1.78$), erkeklerin belirttikleri duygulara ($\bar{X}=1.22$) kıyasla daha yegîn olduğu söylenebilir.

Ayrıca, başarısızlık durumunda duygu türü temel etkisinin de anlamlı düzeyde olduğu görülmüştür ($F(3,24) = 40.1, p < .01$). Ortalamalar arası karşılaştırmalar için uygulanan Tukey testi sonuçları, başarısızlık durumuna ilişkin olarak, diğer duygulara kıyasla en yegîn olarak üzüntü ($\bar{X}=2.43$) duyulduğunu; utanç ($\bar{X}=0.94$) ve suçluluk ($\bar{X}=0.85$) duygularının ise, birbirine yakın yegînlikte, çok az duyulduğunu göstermiştir. Bunun yanı sıra, başarısız olma durumunda, duyulan üzüntüye kıyasla daha az, ama utanç ve suçluluk duygularına kıyasla daha fazla hayret edilmiştir ($\bar{X}=1.78$).

TARTIŞMA

Hatırlanacağı gibi bu çalışma, ilkokul çocuklarının başarılarına ve başarısızlıklarına yükledikleri belirli nedenlere bağlı olarak, belirli duygusal tepkileri gösterip göstermediklerini araştırmak amacıyla düzenlenmiştir. Çalışmada, daha önce de değinildiği gibi, çocukların nedensel yüklemeleri, başarı ya da başarısızlıklarının o konudaki yeteneklerine, gösterecekleri çabaya ya da şansa bağlı olduğu belirtilerek, kendilerine verilen görevler yoluyla değişimlenmiştir. Dolayısıyla, başarının yeteneğe, çabaya ya da şansa bağlı olduğu görevlerde deneklerin, başarılı ya da başarısız

olmaktan dolayı hissettiklerini belirttikleri duyguların, nedensel yüklemelerine ilişkin olarak hissettiklerini belirttikleri duyguları yansıtaacağı düşüncesinden hareket edilmiştir. Bu açıdan bulgulara yaklaşıldığında, başarı durumunda, 6-7 yaş grubunda gurur duygusunun sonuca bağlı sevinç duygusundan pek ayrılmamış ve dolayısıyla henüz yükleme bağlı duygu özelliğini kazanmamış olduğu söylenebilir. Çünkü 6-7 yaş grubundaki denekler, başarının kişisel etkenlere yüklenmesi sonucunda duyulması gereken gururu, yetenek ve çabaya bağlı görevlerin yanı sıra çevresel bir etken olan şansa bağlı görevdeki başarılarından dolayı da duyduklarını belirtmişlerdir. Bu sonuç, diğer araştırma bulgularıyla da tutarlılık göstermektedir (Graham, 1988; Stipek ve DeCotis, 1988; Thompson, 1987). Öte yandan, 6-7 yaş grubundaki denekler, başarının şansa bağlı olduğu görevde, yetenek ya da çabaya bağlı olduğu görevlere kıyasla daha fazla hayret duyduklarını belirtmişlerdir. Bu bulgu ise 6-7 yaş grubundaki çocukların, başarının nedeni çevresel ve kontrol edilemeyen bir etken olan şansa yüklendiğinde hayret duygusunun hissedileceğine dair sezgileri olduğunu akla getirmektedir. Bu bulgu, Stipek ve DeCotis'in (1988) çalışmasının sonuçlarıyla olduğu kadar, yetişkinlerle yapılan araştırma sonuçlarıyla da uyusmaktadır (Weiner, 1985 a; 1985b).

Öte yandan, 10- 11 yaş grubundaki deneklerin, başarının yetenek ve çabaya bağlı olduğu görevlerde, şansa bağlı olduğu göreve kıyasla, başarılı olmaktan dolayı daha fazla gurur duydukları bulunmuştur. Bu sonuçlar, başarının nedeni, kişisel etkenler olan yetenek ve çabaya yüklendiğinde gururun duyulduğunu gösteren diğer araştırma sonuçlarını desteklemektedir (Graham, 1985 aktarılan kaynak Graham ve Weiner, 1986; Graham, 1988; Stipek ve DeCotis, 1988).

Öte yandan, bu sonuçlar, Stipek ve DeCotis'in (1988) çalışmasında, 9-10 ve hatta 12-13 yaş gruplarında da şansa yüklenen başarılı sonuçlardan gurur duyulduğunu gösteren bulgularla ters düşmektedir. Belki de denekler, bizzat kendi yaşantıları söz konusu olduğunda, başarılarının nedenini kontrol edilemeyen, çevresel bir etken olan şansa bağladıklarında gurur duymamışlardır; Stipek ve DeCotis'in

çalışmasında ise denekler başka birinin ne hissedeceğini vardarken, kendi hissedeceklerinden farklı olan bir duyguyu belirtmiş olabilirler. Hayret duygusunun ise, bu yaş grubunda tam anlamıyla ayrıştığı söylenebilir. Şöyle ki, bulgular ele alındığında, 10-11 yaş gurubundaki deneklerin, başarının yetenek ve çabaya bağlı olduğu görevlerde başarılı olmaktan dolayı duydukları hayretin çok az, oysa şansa bağlı olan görevde ise fazla olduğu görülmektedir. Tüm bu bulgulara dayanarak 10-11 yaş grubunda, gurur ve hayret duygularının farklılaşarak yüklenme bağlı duygu özelliğini kazanmış olduğu söylenebilir.

Her iki yaş grubunda da, deneklerin başarılı olmaktan dolayı duydukları sevincin yegınlığı açısından, başarının yetenek, çaba ve şansa bağlı olduğu görevler arasında bir fark görülmemiştir. Bu bulgu ise, sevincin sonuna bağlı bir duygu olduğunu gösteren diğer araştırma bulgularıyla da uyusmaktadır (Graham, Doubleday ve Guarino, 1984; Seidner, Stipek ve Feshbach, 1988; Weiner, Russell ve Lerman, 1978; 1979; Weiner, 1985a).

Başarısızlık durumundaki bulgular ele alındığında, deneklerin hissettiklerini belirttikleri duyguların yegınlığı görev türüne göre değişmemektedir. Dolayısıyla, bu çalışmada, üzüntü gibi suçluluk, utanç ve hayret de sonuca bağlı duygular olarak belirtmektedir.

Başarısız sonuçlara yapılan nedensel yüklemeler ile utanç ve suçluluğun duyulması arasındaki ilişkileri ele alan, çocuklarla yapılan çalışmalarda büyük yaş gruplarında başarısızlık çabaya yüklendiğinde suçluluk (Graham, Doubleday ve Guarino, 1984; Graham, 1985 aktarılan kaynak Graham ve Weiner, 1986; Graham, 1988; Stipek ve DeCotis, 1988), çaba ve yeteneğe yüklendiğinde utanç (Stipek ve DeCotis, 1988) hissedilmiştir. Bu çalışmada görev türünden bağımsız olarak ve hemen hemen yok denecek kadar az yegınlükte utanç ve suçluluğun hissedilmesi, bu duyguların 6-7 yaş gurubunda henüz farklılaşmamış ve 10-11 yaş grubunda ise görevin niteliğinden kaynaklanmış olabilir. Denekler, uygulayıcının, başarının yetenek ve çabaya bağlı olduğunu belirttiği görevlerde çok az süre tanıması nedeniyle, başarısızlıklarını kişisel etkenlere değil de çevresel bir etken olarak Weiner'in (1979) nitelendirdiği "başkasının

engellemesine" yüklemiş olabilirler; bu nedenle, utanç ve suçluluk çok az yegünlükte hissedilmiş olabilir.

Bu çalışmada, deneklerin başarısız olmaktan dolayı çok az yegünlükte utanç ve suçluluk hissettiklerini belirtmeleri, bizim kültürümüzde bu duygu sözcüklerinin belki de başarısızlık durumları için yaygın olarak kullanılmamasından ya da söz konusu sözcüklerin, başka durumlardaki duyguları ifade etmek için kullanılmasından kaynaklanmış olabilir. Başarısızlık durumlarında hangi tür duyguların hissedildiği ve/ya da utanç ve suçluluk duygularının hangi durumlarda duyulduğu konusunu ele alan görgül çalışmaların toplumumuzda yapılması, bu noktaya ışık tutabilir.

Utanç ve suçluluk duygularının çok az yegünlükte hissedilmesine getirilebilecek bir başka açıklama da, deneklerin kendilik değerleri ile ilişkili olabilir. Belki de denekler, değerlendirilme kaygısı nedeni ile, utanç ve/ya da suçluluk duygularını hissettiklerini belirttikleri takdirde, uygulayıcının kendilerini olumsuz biçimde değerlendireceğini sandıkları için, bu duyguları hiç hissetmediklerini ya da çok az hissettiklerini söylemiş olabilirler.

Öte yandan, başarısızlık durumundaki üzüntünün, başarı durumundaki sevinç kadar, fazla yegünlükte hissedilmemesi de, bu görevlerdeki başarısızlığın denekler için pek önemli olmadığını aklı getirmektedir. Belki de bu nedenle, denekler suçluluk ya da utanç hissetmemiş olabilirler.

Başarısız durumda, kız çocuklarının hissettikleri duygu yegünlüğünün erkek çocuklarınkine kıyasla daha fazla olması ise, kızların bu görevlerde başarılı olmayı erkeklere kıyasla daha önemsemiş ve sonuçtan daha etkilenmiş olabileceklerini düşündürmektedir.

KAYNAKLAR

Graham, S. (1988). Children's developing understanding of the motivational role of affect: An attributional analysis. *Cognitive Development*, 3, 71-88.

Graham, S., Doubleday, C. ve Guarino, P. (1984). The development of relations between perceived controllability and the

- emotions of pity, anger, and guilt. *Child Development*, 55, 561-565.
- Graham, S. ve Weiner, B. (1986). From an attributional theory of emotion to developmental psychology: A round-trip ticket? *Social Cognition*, 4, 152-179.
- Seidner, L.B., Stipek, D.J. ve Feshbach, N. M. (1988). A developmental analysis of elementary school- aged children's concepts of pride and embarrassment. *Child Development*, 59, 367-377.
- Stipek, D. J. ve DeCotis, K. M. (1988). Children's understanding of the implications of causal attributions for emotional experiences. *Child Development*, 59, 1601-1616.
- Şahin, D. (1990). Çocukların başarıya ilişkin nedensel yüklemelerinin ödül bölüştürme davranışları ve duyguları üzerindeki etkisi. *Psikoloji Dergisi*, 7 , sayı 25, 1-13.
- Thompson, R. (1987). Development of children's inferences of the emotions of others. *Developmental Psychology*, 22, 124-131.
- Weiner, B. (1979). A theory of motivation for some classroom experiences. *Journal of Educational Psychology*, 71, 3-25.
- Weiner, B. (1985 a). An attributional theory of achievement motivation and emotion. *Psychological Review*, 92, 548-573.
- Weiner, B. (1985b). "Spontaneous" causal thinking. *Psychological Bulletin*, 97, 74-84.
- Weiner, B., Russell, D., ve Lerman, D. (1978). Affective consequences of causal ascriptions. J. H. Harvey, W. J. Ickes, ve R. F. Kidd (Eds.), *New directions in attribution research* (Vol. 2, 59-90). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Weiner, B., Russell, D., ve Lerman, D. (1979). The cognition emotion process in achievement-related contexts. *Journal of Personality and Social Psychology*. 37, 1211-1220.